

3 KRONIKA²⁰²¹ 69

IZ ZGODOVINE ŠOŠTANJA

69
2021

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

Iz zgodovine Šoštanja

Uredil Miha Preinfalk

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2021, letnik 69, številka 3 – Iz zgodovine Šoštanja

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Eva Holz (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana),
dr. Miha Kosi (Ljubljana), dr. Harald Krahwinkler (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

25. oktobra 2021

Naslednja številka izide/ Next issue:

februar/ February 2022

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič

UDK/ UDC:

Breda Pajsar

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Cena te številke v prosti prodaji je/ Single issue 20,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency

ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Izid te številke je finančno podprla tudi Občina Šoštanj

OBČINA ŠOŠTANJ

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

500 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus; Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Prapor trga Šoštanj iz leta 1791 / Banner of the market town of Šoštanj from 1791 (Universalmuseum Joanneum, inv. št. / Inv. Nr. 951)

Na zadnji strani/ Back cover: Neorenesančni okras na Kajuhovem domu (nekdanji hotel Avstrija) v Šoštanju / Neo-Renaissance decoration on the façade of the »Kajuhov dom« (former Hotel Austria) in Šoštanj (foto / Photo: Barbara Žabota)

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)

ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Šoštanj)(082)

IZ zgodovine Šoštanja / uredil Miha Preinfalk ; [prevodi povzetkov Manca Gašperšič - angleščina]. -
Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2021. - (Kronika, ISSN 0023-4923 ; letn. 69, št. 3)

ISBN 978-961-6777-28-5
COBISS.SI-ID 82590467

KAZALO

Razprave

Miha Preinfalk:	Šoštanj – na poti iskanja nekdanje veljave.....	407
	Šoštanj: On the path of retracing its former standing	409
Tone Ravnikar:	Trg Šoštanj v srednjem veku	411
Boris Golec:	Šoštanj v stoletjih trške avtonomije.....	425
Boris Golec:	Trg Šoštanj po prvem ljudskem štetju leta 1754	473
Igor Sapač:	Gradova Žamberk in Forhtenek. Arhitekturnozgodovinski oris	493
Igor Sapač:	Grad in dvorca v Šoštanju. Arhitekturnozgodovinski oris	533
Miha Preinfalk:	Rodbina Del-Negro. Genealoška skica šoštanjskih graščakov	619
Rok Poles:	S praporom in partizano skozi luknjo pri vretenu. Prostorske in obredne značilnosti obhoda pomirja trga Šoštanj.....	639
Lilijana Urlep:	Kako je trg Šoštanj v obdobju jožefinskih cerkvenih reform skoraj dobil samostojno župnijo. Izsek iz cerkvenoupravne zgodovine trga Šoštanj	673
Aleksander Žižek:	Med hudodelci Deželjskega sodišča Šoštanj.....	687
Aleksandra Gačič:	Odšli so iz Šoštanja, a nikoli pozabili nanj – Josip, Mihael in Bogumil Vošnjak.....	703
Franc Rozman, Miha Šimac:	<i>Vse doseže, kar mu drago:</i> Johann baron Samonigg (1839–1915)	717
David Vidmar Čeru:	»Živel najmlajše mesto štajerskega zaledja!« Administrativni povzdig Šoštanja iz trga v mesto maja 1911	739
Miran Aplinc:	Šoštanj in Šaleška dolina v popisih prebivalstva od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne.....	757
Miha Šimac:	<i>Pozdravi iz Šoštanja:</i> od časopisnihotic do zaporniških aktov (1890–1918)	773
Špela Poles:	Poldrugi vagon kanditov in slaščic na mesec. O Rajšterjevi tovarni čokolade, bonbonov in slaščic v Šoštanju	785
Bogdana Marinac:	Dušan Mayer, kapitan dolge plovbe iz Šoštanja, in življenje pomorščakov v njegovem času	797
Klemen Kocjančič:	»Hitlerjansko gnezdo«: iz zgodovine Šoštanja med drugo svetovno vojno	823
Danilo Čebul:	Živeti v Šoštanju – mestu luči in visokih dimnikov	843
Bogdan Kolar:	Lokovičan Ivan Kešpret – fotograf in učitelj v Indiji	865

Milana Klemen, Urška Todosovska-Šmajdek:

Vila Mayer, vila Široko in dvorec Gutenbüchel
s parkom – konservatorski oris stavbne in
vrtnoarhitekturne dediščine875

Luka Bogovčič:

Ponovno odkrite lepote in skrivnosti Vile Mayer.
Konservatorsko-restavratorski posegi v Vili Mayer897

**Matija Zorn, Mateja Breg Valjavec,
Daniela Ribeiro:**

Preoblikovanje pokrajine zaradi pridobivanja
lignita – na primeru Šoštanja in okolice.....915

Gradivo

Domoznanska dejavnost Knjižnice Velenje
(*Andreja Ažber*)929

Po razstavah

Muzej usnjarstva na Slovenskem (MUS)
(*Miran Aplinc*)935

Vila Mayer (*Špela Poles*).....941

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 711.451(497.4Šoštanj)"653"

Prejeto: 22. 6. 2021

Tone Ravnikar

prof. dr., znanstveni svetnik, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor
E-pošta: tone.ravnikar@guest.arnes.si

Trg Šoštanj v srednjem veku

IZVLEČEK

Razprava poskuša odgovoriti na vprašanje srednjeveškega časa v zgodovini trga Šoštanj. Analiza objavljenega in neobjavljenega gradiva je pokazala, da je Šoštanj v kratkem obdobju po ustanovitvi v drugi četrtini 14. stoletja v dobrih stotih letih doživel hiter vzpon ter postal najpomembnejši urbani kraj v Šaleški dolini in pomembno gospodarsko, upravno in sodno središče.

KLJUČNE BESEDE

Šoštanj, trg, srednji vek, Šaleška dolina

ABSTRACT

THE MARKET TOWN OF ŠOŠTANJ DURING THE MIDDLE AGES

The discussion aims to shed light on the medieval period in the history of the market town of Šoštanj. The analysis of published and unpublished materials reveals that, following its establishment in the second quarter of the fourteenth century, Šoštanj experienced a quick rise in slightly over a hundred years and became the major urban centre in the Šalek Valley as well as an important economic, administrative, and judicial centre.

KEY WORDS

Šoštanj, market town, Middle Ages, Šalek Valley

Namesto uvoda

Trg Šoštanj spada med mlajše trge na Slovenskem, ustanovljene v srednjem veku. Glede na to, da je nato zelo hitro pridobil veljavo in pomen ter povsem izpodrinil približno 100 let starejši sosednji trg Velenje, je to kar presenetljiv podatek, ki pa se hkrati povsem sklada s spreminjajočimi se odnosi med vodilnimi plemiškimi rodbinami v Šaleški dolini. Zaradi mladosti trga Šoštanj je pri tem procesu skoraj nemogoče prepoznati vse tiste, sicer značilne stopnje in korake, ki so jih trgi praviloma naredili na svoji poti do polno priznanega trškega naselja. Kljub temu si pogledimo nekaj osnovnih značilnosti.

Ustanovitev trga je praviloma obsegala le podelitev pravice do tedenskega sejma obstoječemu kraju.¹ V zgodnjih obdobjih nastajanja trgov so se trgi delili na zakonite trge, se pravi trge, ki so bili tako rekoč že »od nekdaj«, ter trge, ki so bili ustanovljeni s kraljevim dovoljenjem oziroma privilegijem. Poleg teh so obstajali še številni, ki so bili ustanovljeni brez kraljevega privilegija. Pomembna razlika je bila v tem, da so t. i. zakoniti trgi imeli kraljevo zaščito ter urejeno in nadzorovano trgovanje, medtem ko so bili ostali povsem odvisni od moči in vpliva ustanovitelja. Kraljeva zaščita je pomenila tudi nadzor nad cenami, utežmi in merami, menjavo in tehtanjem denarja ter vzdrževanjem miru, za kar je bilo treba plačevati pristojbine oziroma mitnine. V pristojnosti ustanovitelja (kralja ali katerega drugega mogočnika) so bili verjetno občasni, se pravi tedenski in letni sejmi. Vendar ti še niso imeli »mestotvorne« funkcije, za to je bilo potrebno vsakodnevno ali vsaj tedensko trgovanje, ki je bilo gospodarski temelj mest in trgov. Takšna redna prodaja na drobno, na primer kruha, vina in mesa, je bila že v frankovski državi običajen vsakodnevni proces.²

Večina tržnih krajev je bila v tej zgodnejši dobi nedvomno brez posebnega privilegija glede pravice trga oziroma do trgovanja. Frankovski kralji so takšne privilegije začeli podeljevati šele v 9. stoletju, ti pa niso bili pravilo za nastanek tržnih krajev, ampak posebna pravica, ki so jo podelili predvsem imunitetnim cerkvenim ustanovam in v manjši meri posvetnim zemljiškim gospodom. Takšen privilegij je običajno dovoljeval trgovanje v kraju, kjer do takrat legalnega trga ni bilo. Poleg številnih že obstoječih krajev, ki so bili pogosto gospodarsko precej pomembnejši, je omogočil novo tržišče, velikokrat pa je le formalno potrdil že obstoječe tržišče v določenem kraju.³ Vladarjeva upravna središča (sedeži grofij, kraljevi dvori itd.), ki so bila središča družbenega življenja ter s tem tudi trgovine, niso potrebovala takšnih tržnih privilegijev. Potrebovala so jih le zasebna zemljiška

gospodstva, takšni tržni privilegiji pa so bili velikokrat povezani tudi s podelitvijo imunitetnih pravic. Zato za najpomembnejša zgodnjerednjeveška gospodarska središča večinoma nimamo ohranjene podelitve posebnega privilegija in ga najpogosteje sploh ni bilo. Za celoten proces nastajanja naselbin mestnega značaja so tržni privilegiji le omejenega pomena.⁴

Tržni regal in kraljevo pristojnost nad trgi je uspelo uveljaviti šele vladarjem iz dinastije Otonov in Salijcev v 10. in 11. stoletju. To je pomenilo, da je vsak trg, ki je bil na novo ustanovljen (teoretično tudi že obstoječi), potreboval kraljevo odobritev. To je bila osnova za nastanek otonsko-salijskega tržnega privilegija, katerega značilnost je povezanost pravic do trga, mitnine in kovanja denarja, kar je omogočalo trgovanje.⁵ Kovanje denarja je bilo zagotovo znak rednega trgovanja v kraju, medtem ko je plačilo mitnine (dajatev od trgovskega blaga) zagotavljalo nadzorovano in urejeno trgovanje.⁶ Prejemniku privilegija je bilo dovoljeno, da sam določi vsebino in organizira trgovanje – ustanavljanje sejmov, kovanje denarja, pobiranje mitnine idr. Vse te dejavnosti so bile pomemben vir dohodka, zato se je gospod, ki je pridobil pravice do njih, trudil, da bi trgovanje in z njim povezane aktivnosti potekale čim pogosteje oziroma redno. Privilegij, razen nekaj izjem, ni vseboval časovne omejitve.⁷

Podelitve in potrditve letnih sejmov so se nanašale na pomembnejša upravna, cerkvena in gospodarska središča, kjer je že bilo utečeno vsakdanje trgovanje z življenjskimi potrebščinami. Letni sejmi so lahko poživili ekonomski razvoj tržnih krajev, niso pa bili osnova, ki bi omogočala nastanek in obstoj neagrarne naselbine, ter so bili za mestni značaj kraja manj pomembni. Drugače pa je bilo pri izrecnih podelitvah tedenskih sejmov, ki so se začeli pojavljati konec 10. stoletja v povezavi z manjšimi, manj znanimi lokacijami, vendar tudi skupaj z mitnino, kovnico in sodstvom – enako kot pri večjih središčih. Tržni kraj je za svoj neagrarni obstoj in razvoj v mestno naselbino potreboval vsaj tedenski sejem, ki je omogočal redno tedensko prodajanje in nakupovanje potrebščin. S tem sta bila povezana obrtna proizvodnja in razvoj »servisnih« dejavnosti, kot sta gostinstvo in transport, kar je pripeljalo do oblikovanja neagrarnega prebivalstva.

Privilegij za *construendi mercatum*, brez natančnejše opredelitve, torej lahko razumemo le kot podelitev splošne pravice do trgovanja v določenem kraju, ki jo je prejemnik organizacijsko izpeljal po svojih potrebah in možnostih. Če je zadoščalo, so tako lahko kraji imeli le tedenski sejem, medtem ko so lahko v središčih, ki so imela več prebivalcev in dejavnosti,

¹ Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 15.

² Kosi, *Zgodnja zgodovina*, str. 28–29.

³ Velički, *Privilegijske listine*, str. 11.

⁴ Kosi, *Zgodnja zgodovina*, str. 28–29.

⁵ Prav tam, str. 30.

⁶ Velički, *Privilegijske listine*, str. 12.

⁷ Kosi, *Zgodnja zgodovina*, str. 30.

trgovali vsak dan, kar je prinašalo več dobička. Zagotovo pa trgovanje ni potekalo le enkrat na leto ob letnem sejmu. Razvoj tržnega kraja v smeri stabilne neagrarne naselbine je potekal od tedenskega sejma do vsakodnevnega trgovanja in šele nato do letnih sejmov, katerih osnovni namen ni bil redna oskrba mestnega in okoliškega prebivalstva.⁸

Povod za podelitev novih ali potrditve posameznih starih pravic je bila večkrat gospodova potreba oziroma želja po denarju.⁹ Mesta in trgi so bili vedno pomembnejši gospodarski in politični dejavniki, saj so bili središča trgovskih in poslovnih stikov, nosilci gospodarskega razvoja ter pospeševalci duhovne in materialne kulture. Da bi pospešili njihov razvoj, so deželni knezi in zemljiški gospodje od konca 14. stoletja in v 15. stoletju s posebnimi privilegiji zagotavljali delno oziroma popolno samoupravno avtonomijo. Za mesta in trge ni veljalo deželno pravo, ampak mestno oziroma trško pravo.¹⁰

Na Štajerskem se je razvoj pogosto ustavljal na stopnji trga. O tem priča podatek, da je bilo konec 14. stoletja na obravnavanem območju 33 trgov in 6 mest. 13. in 14. stoletje je čas, ko so v največjem številu nastajali tako trgi kot mesta, medtem ko je v 15. stoletju nastalo precej trgov, v mesto pa je bilo povzdignjeno le Celje. Med štajerskimi mesti ima najstarejše korenine salzburški Ptuj, čeprav se kot mesto omenja šele v 13. stoletju.¹¹

Ustanovitelji mest na Slovenskem so bili deželni knezi, veliki cerkveni dostojanstveniki in zemljiški gospodje.¹² Pravico do ustanavljanja trgov in mest je imel najprej samo vladar. Šele cesar Friderik II. se je leta 1232 odpovedal pravici do ustanavljanja trgov in mest ter jo predal državnim knezom.¹³ Praksa pa kaže, da so večino trgov ustanovili (nižji) plemiči in škofje. Ustanovitelje trgov in mest ločimo na formalne in dejanske. Dokler se kralj ni odpovedal tej pravici, je bil formalni ustanovitelj, medtem ko je bil dejanski ustanovitelj zemljiški gospod, ki je imel v posesti zemljo, na kateri je mesto nastalo. V 13. stoletju pa je tudi o podelitvi mestnih pravic odločal zemljiški gospod, kar je pomenilo, da je bil formalni in dejanski ustanovitelj.¹⁴ Zemljiški gospod je tako postal hkrati mestni gospod ter je imel temu ustrezne pravice v mestni upravi in sodstvu.¹⁵

Z oblikovanjem dežel se je uveljavilo tudi razlikovanje med deželnoknežjimi mesti, ki so veljala za lastnino deželnega kneza, in mesti, ki so bila v lasti zemljiških gospodov, kakršno je bil, kot bomo videli

v nadaljevanju, tudi Šoštanj.¹⁶ Mesta in trgi so se tako glede podelitev trških pravic delili na gosposčinske ali dedne (patrimonialne) in deželnoknežje. Gosposčinskim trgov in mestom je trške oziroma mestne pravice podelil zemljiški gospod, zato so bili neposredno podložni zemljiškemu gospodu. Deželnoknežjim trgov in mestom je trške ali mestne pravice podelil vladar, tako da so bili podložni neposredno vladarju.¹⁷

Za fevdalna mesta je bil značilen del gospodarkega prava, ki je s posebnimi privilegiji posameznemu mestu zagotavljal čim večje koristi v obliki obrtnega ali trgovskega monopola. Takšno gospodarstvo je mesto ločilo od okolice ter drugih mest. Čeprav je mesto ali trg, ki je užival privilegij, imel navidežno korist, so takšni privilegiji pripomogli, da so mesta ostala v fevdalnih sponah. Poleg tega je med mesti, ki so bila vsako po svoje privilegirana, takšno gospodarsko pravo ustvarjalo nasprotja, saj je privilegij enega mesta nasprotoval privilegiju drugega. Takšno gospodarsko pravo je urejalo predvsem štiri področja: pravice mest v razmerju do drugih mest, tržno polico, zaščito posameznih mestnih obrti ter razmerje med meščanskimi opravki v mestu in na deželi.

Meščanski opravki so bili namenjeni le meščanom in so bili prepovedani tako fevdalcem kot kmetom. Načeloma je bila prepovedana tudi podeželska obrt. S t. i. pravico obmilja so prepovedali krčme in druge panoge male obrti v premeru ene milje okoli mesta.

Velik problem za mestne interese je bila kmečka trgovina. Tranzitna lega je omogočila odlične pogoje za razvoj tovarništva, v katerem so kmetje, ki so se težko preživljali s svojimi pridelki, našli dodatni zaslužek.¹⁸ Tovorjenje je bilo povezano s kmečko trgovino, saj so se številni kmetje poleg tovorjenja za plačilo ukvarjali tudi s trgovanjem z raznovrstnimi izdelki. Njihova dejavnost je bila pomembna predvsem pri menjavi med primorskimi mesti in slovensko notranjostjo. V obalnih mestih so prodajali moko, žito, nasoljeno meso in železo, od tam pa so v notranjost izvažali predvsem sol, olje in vino ter s tem trgovali doma. Kmečka trgovina s tovarništvom je že v 14. stoletju dosegla takšen obseg, da je vojvoda Albreht leta 1389 na Kranjskem prepovedal trgovanje na podeželju, ker je škodilo trgov, mestom in deželnoknežjim mitnicam. Leta 1418 je tudi na Štajerskem zaradi pritožb meščanov in tržanov vojvoda Ernest izdal podobno prepoved trgovine na podeželju.¹⁹ Te prepovedi so se zaradi pritožb mest in intenzivnosti kmečkega trgovanja pogosto ponavljale. V 15. stoletju in kasneje je namreč kmečka trgovina prevzela pretežen del trgovine z žitom, vinom, soljo

⁸ Kosi, *Zgodnja zgodovina*, str. 31–32; Velički, *Privilegijske listine*, str. 13sl.

⁹ Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 167–168.

¹⁰ Curk, *Trgi in mesta*, str. 50.

¹¹ Curk, *Trgi in mesta*, str. 49; Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 155.

¹² Curk, *Trgi in mesta*, str. 42.

¹³ Štih in Simoniti, *Na stičišču svetov*, str. 159.

¹⁴ Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 154.

¹⁵ Štih, *Na stičišču*, str. 159.

¹⁶ Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 155.

¹⁷ Kovačič, *Trg Središče*, str. 271; Velički, *Privilegijske listine*, str. 52.

¹⁸ Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 172.

¹⁹ Velički, *Privilegijske listine*, str. 15sl.

in železom na Kranjskem, Goriškem, Krasu in v delu Štajerske. Na Kranjskem je leta 1492 prišlo do sporazuma med plemstvom ter mesti in trgi, s katerim je bilo kmečkim tovarnikom dovoljeno uvažati morsko sol in jo prodajati ali menjavati za žito in vino. V Celju, Radgoni, na Ptuj, v Slovenski marki ter na Ogrskem so smeli tudi kupovati živino ter jo prignati na Kranjsko, ne pa dalje na zahod.²⁰

Mitnina je bila trgovsko-prometna pristojbina, ki so jo pobirali od trgovskega blaga. Pomenila je odškodnino za uporabo cest, mostov, plovni rek, pristanišč in tržišč ter za zagotovitev varnosti in zaščite. Mitnina je bila pristojbina, ki so jo lahko pobirali od blaga, na prehodu čez mitninsko postajo, ob prihodu v mestno ali tržno naselbino ali ob odhodu iz nje, ob prodaji na trgu ali sejmu, tudi v času cerkvenega proščenja. Mitnice so bile lahko na podeželju ali v mestnih naselbinah – trgih in mestih, ki so sami s svojim značajem pomenili prometno gravitacijo ali pa je bil promet skozi njih speljan prisilno. Mitnina je bila sprva vladarjev regal in pomemben vir kraljevih dohodkov.²¹

Da se trgovci ne bi izogibali mitnicam, je veljala obveznost ceste (*Strassenzwang*), zaradi katere so se morali držati določenih poti, po katerih so zanesljivo prišli do kraljevih, knežjih ali fevdalčevih mitnic. Po ustanovitvi mest se je obveznost ceste prenesla tudi na mesta. Takoj ko je trgovec prišel v mesto, ga je čakala vrsta pobiralcev različnih dajatev za mestnega gospoda ali mesto. Mesto je imelo od tega več koristi, kot so plačilo za vstop v mesto, dobiček od bivanja, skladiščnina ter možnost kupovanja in preprodajanja tujega blaga. Tak postopek je pomenil podražitev trgovskega blaga, preden je prišlo iz kraja proizvodnje do prodaje. Pravici do obvezne poti in skladiščenja sta bili med gospodarsko pomembnejšimi privilegiji.²²

Običajne javne ceste so bile svobodne, promet pa naj bi po njih potekal neovirano in pod zaščito javne oblasti. Temu je bil namenjen tudi del plačanih prometnih pristojbin. Uporaba javnih cest, prehod skozi mitninske postaje in plačevanje prometnih dajatev so bili obvezni. V obdobju razcveta prometa in trgovine v 12. in 13. stoletju so številni posvetni in cerkveni velikaši ustanavljali »zasebna« mesta. Prihajalo je do preusmerjanja starih cest skozi nove naselbine, da bi si zagotovili čim večji dohodek. Ko so regalne pravice prešle na deželne kneze, je prisilna pot postala sredstvo za utrjevanje deželnoknežje oblasti. Z njim je deželni knez usmerjal promet skozi svoje mitnice in mesta ter s tem povečeval dohodke in blaginjo na svojem ozemlju. Ta ukrep je bil hkrati glavno orodje v boju s konkurenčnimi mesti in trgi, ki niso bili deželnoknežji, temveč so bili v lasti drugih cerkvenih ali posvetnih gospodov. Pravica do obvezne poti se

je nanašala zlasti na tranzitni trgovski promet in je trgovcem določala obvezno uporabo cest, ki so vodile skozi privilegirano mesto. Najtesneje se je navezovala še na nekatere druge ukrepe, zlasti skladiščno pravico. Ta je trgovce zavezovala, da so svoje blago v mestu za določen čas uskladiščili in praviloma tudi prodajali. Določila glede skladiščenja so bila različna; zajemala so lahko najrazličnejše blago ali le nekatere izdelke, ki so bili pomembni za trgovino določenega mesta.²³

Tretjo skupino gospodarskega prava fevdalnih mest je sestavljalo cehovsko pravo, ki je bilo naperjeno proti zunanji konkurenci ter je urejalo notranje zadeve v posameznem cehu. V srednjem veku so bila na slovenskem ozemlju najpogostejša pravila zunanje zaščite, kot so privilegiji z obmiljem in drugi privilegiji, ki so bili usmerjeni proti obrtnikom in trgovcem drugih mest.²⁴

Pri urejanju mestnega tržišča je bil izražen značaj zaprtega mestnega gospodarstva. Mestno pravo je z vrsto pravil zagotavljalo, da bodo na mestnih sejmih imeli korist domačini. Ker je bil interes mesta čim večji obisk sejmov, so prodajalcem in obiskovalcem iz drugih krajev dali le toliko pravic, da so jih privabili na sejem. Že v srednjem veku naj bi bila navada, da so lahko do določene ure življenjske potrebščine kupovali le meščani, medtem ko so drugi prišli na vrsto šele za njimi. Strogo določena sta bila tudi čas in kraj trgovanja. Nad celotnim trgovskim prometom so strog nadzor izvajali mestni organi. Že v srednjem veku so obrtne in trgovske pravice mest prišle v konflikt z interesi plemstva. Eden prvih in najobsežnejših poskusov ureditve takšnih konfliktov je štajerska prenova deželne ročine leta 1445.²⁵

Ob razcvetu srednjeveških mest, obrti in trgovine ter povečanju prevoznega prometa so začela nastajati gostišča kot oblika samostojne gospodarske oziroma obrtne dejavnosti. Gostišča so bila v vseh trgih in mestih na Slovenskem, tako da so popotniki v poznem srednjem veku kljub tedanji nizki potovalni hitrosti imeli zagotovljeno prenočišče vsak dan. Iz 15. stoletja poznamo več privilegijev deželnega kneza, ki so določali, v kolikšni razdalji od privilegiranega mesta so gostilne prepovedane, da ne bi zmanjševale prometa in dobička v naselbini.²⁶

Nastanek trga Šoštanj v 14. stoletju

Prestavimo fokus iz tega splošnega pregleda na konkreten primer srednjeveškega trga Šoštanj, pri čemer bo očitno, kako se zgodba tega, sicer razmeroma pozno (še v 14. stoletju) ustanovljenega trga prilega v splošne zakonitosti, ki smo jih na hitro preleteli.

²⁰ Kosi, *Potujoči srednji vek*, str. 140–141.

²¹ Prav tam, str. 164, 166, 167.

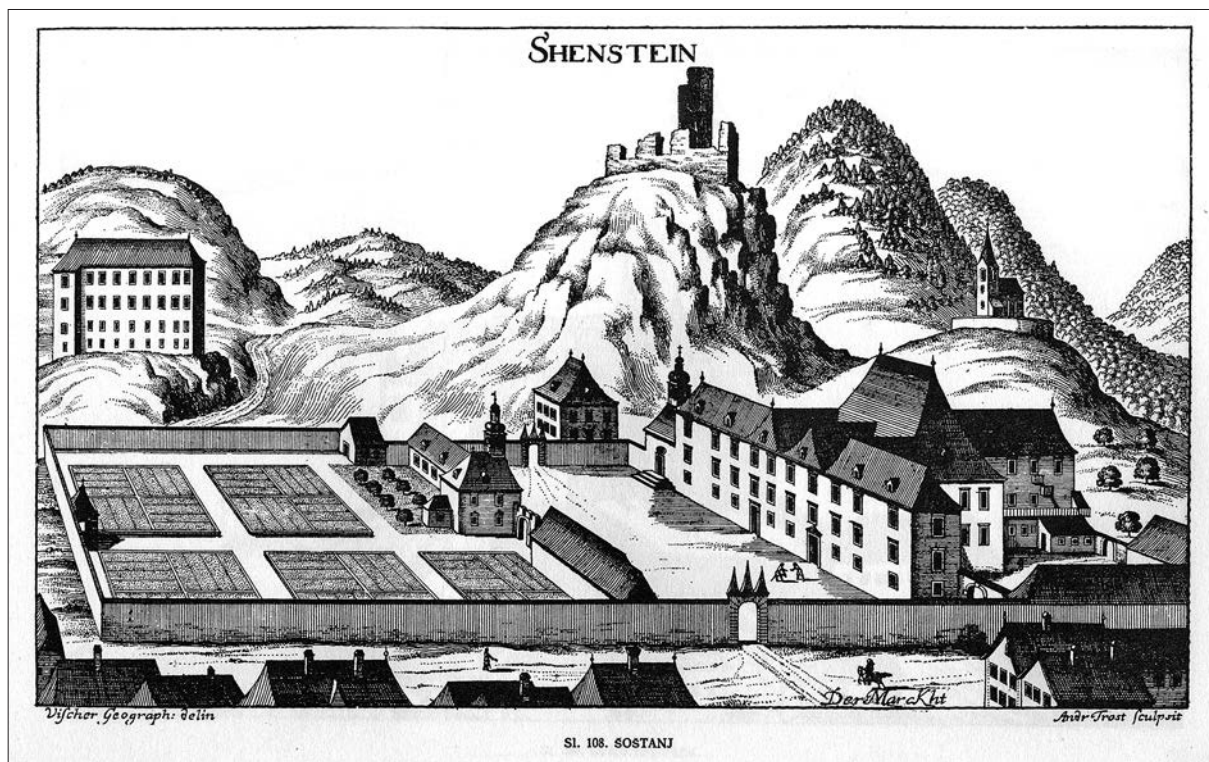
²² Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 173, 177.

²³ Kosi, *Potujoči srednji vek*, str. 174.

²⁴ Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 173.

²⁵ Prav tam, str. 176.

²⁶ Kosi, *Potujoči srednji vek*, str. 202.

Šoštanjski dvorec s Pustim gradom in Turnom v ozadju po Vischerjevi Topografiji Štajerske okoli leta 1681 (Vischer, Topographia Ducatus Stiriae, sl. 108).

Trg Šoštanj je v poznem srednjem veku nedvomno odigral vlogo osrednje urbane naselbine Šaleške doline. Kljub temu, da ni dosegel statusa mestne naselbine, je bil kraj, ki je privlačil plemstvo in je imel zelo pomemben položaj ne samo v trgovini lokalnega značaja, temveč tudi v trgovini na daljše razdalje. O tem govori tako ohranjeno listinsko gradivo kot tudi najstarejši privilegiji šoštanjskega trga. Zato še toliko bolj preseneti dejstvo, da je šoštanjska naselbina omenjena razmeroma pozno. Kot trg se Šoštanj namreč prvič omenja šele leta 1355,²⁷ ko Kunigunda iz Slovenj Gradca, vdova po pisarju Janezu iz Kotelja (*Hannsen von Choetolach*), podeli z vedenjem in dovoljenjem svojega drugega moža, Viljema, sodnika v Vuzenici, svojemu gospodu grofu Frideriku I. Celjskemu sledečo posest: hišo v Šoštanju skupaj s petimi domci, ležečimi v trgu, 5 njiv, ležečih za cerkvijo v Šoštanju (v tem primeru je skoraj gotovo mišljena danes že izginula cerkev sv. Mihaela v Družmirju, ki se v srednjeveških virih dosledno navaja kot »pri Šoštanju«, in ne današnja mestna cerkev sv. Mohorja),²⁸

ter desetine polovične hube, ležeče v šoštanjskem urbarju. Vso to posest je omenjena Kunigunda od pokojnega moža dobila kot doto. To pomeni, da je bil Janez iz Kotelja posestnik v Šoštanju. In četudi je listina nekoliko nejasna, kaže, da je Janez Koteljski imel to posest v lasti (alodu) in ne v fevdu, saj iz listine ni mogoče razbrati nobenih morebitnih predhodnih fevdnih zavez, vezanih na to posest. Vprašanje povezave Kotelj pri Guštanju na Koroškem ter Šoštanja oziroma rodbin(e), ki je imela posesti na obeh lokacijah, je zaenkrat še povsem odprto, je pa treba na tem mestu opozoriti, da je še konec 15. stoletja v temeljnem urbarju šoštanjske gosposčine, sestavljenem okoli leta 1498,²⁹ med uradi naštet tudi urad Kotlje (*Kottelacher ambt*), v katerem je bilo 9 hub. Povezave med uradoma torej ne moremo z gotovostjo razložiti, je pa očitno do nje prišlo že v prvi polovici 14. stoletja, morda še v času vovbrškega posedovanja Šoštanja, se pravi pred letom 1322.

Toda vrnimo se k trgu Šoštanj, ki je tokrat v središču našega preučevanja. Videli smo, da se v listinskem gradivu prvič nedvomno pojavi šele leta 1355. Vendar je treba tej listini dodati še listino iz aprila 1348, v kateri se omenja neimenovani *richter czu Schenstain*, ki ga lahko prepoznavamo ali kot trškega sodnika ali

²⁷ SI AS 1063, listina 1355 I 21.

²⁸ Listina je sicer nekoliko nejasna in bi omogočala identifikacijo omenjene cerkve tako s cerkvijo sv. Mihaela kot sv. Mohorja in Fortunata, vendar ravno dejstvo, da je vdova Kunigunda med drugim podelila pet njiv, ležečih za cerkvijo, potrjuje, da gre za cerkev sv. Mihaela, saj za cerkvijo sv. Mohorja in Fortunata ni prostora za pet njiv.

²⁹ StLA, Stockurbare, fasc. 67, št. 156.

sodnika deželskega sodišča.³⁰ V vsakem primeru pa je Šoštanj kot trg v tem času že obstajal, kar dokazuje najmanj že omenjena listina iz leta 1355. To pomeni, da moremo nastanek trga domnevati nekaj pred letom 1348. Takšna dokaj splošna ugotovitev pa ne odgovori na vprašanje, ali moremo v ustanoviteljih videti že grofe Vovbrške, ki so posest posedovali do izumrtja leta 1322, ali njihove naslednike gospode Žovneške oziroma grofe Celjske. Oglejmo si, kaj govorijo viri.

Da so Vovbrški lastniki Šoštanja, prvič izvemo leta 1309 iz listine, s katero je gornjegrajski opat Leopold z vovbrškima grofoma Hermanom in Friderikom, samostanskima odvetnikoma, poravnal vse spore, do katerih je prišlo med njima in samostanom ter njegovim pokojnim opatom Wulfingom.³¹ V pogodbi, ki so jo tega leta podpisali v Mozirju, so Vovbrški samostanu kot odškodnino podelili za 10 mark posesti, in sicer 4 hube pri Prelski (*Preileis*), 3 hube pri Ponikvi (*Ponikel*), 3 hube pri Brezovi (del Škal) (*Fresawe*), 3 pri Selu (v Paki pri Velenju) (*Cel*), 1 pri Družmirju (*Tresimir*) in 2 v Pesju (*Huntstorff*). Posesti v Prelski in Ponikvi so spadale v tisti sklop posesti, ki so jih Vovbrški pridobili s krškimi posestmi gradu Ekenštajn. Navedena listina sugerira, da v vzhodni Šaleški dolini Vovbrški niso upravljali le krških fevdov, temveč so imeli na tem območju tudi svoje alode, ki so jih lahko svobodno podarjali drugim. Navedene hube v Brezovi in Selu so spadale v sklop posesti gradu Turn, medtem ko je posest v Družmirju in Pesju spadala v sklop šoštanjskih posesti.³²

Kljub tej poravnavi se spor med samostanom in njegovimi odvetniki še ni docela pomiril. Zato so leta 1311 vovbrška grofa Herman in Friderik ter grofica Adelajda iz svojega šoštanjskega urbarja podelili lastna posestva v vrednosti 10 mark.³³ Že dve leti prej so se Vovbrški obvezali poravnati škodo v višini 10 mark; zanj so (kot smo videli) obljubili podeliti samostanu zgoraj navedene posesti. Ker je samostan kljub zavlačevanju grofov (katerim seveda ni ustrezalo, da bi se kar tako odrekli svojim posestim) očitno vztrajal, da izpolnijo obljubo, so bili Vovbrški prisiljeni podelitev ponoviti, le da so tokrat obljubili podeliti nekoliko drugačne posesti. Tokrat so se odločili, da bodo podelili le posesti iz šoštanjskega in turnskega

urbarja, in sicer za 4 marke posesti v Zavodnjah,³⁴ za 2 marki v Pesju,³⁵ za 2 marki v Selu,³⁶ za eno marko posesti v Brezovi,³⁷ 1 hubo v Družmirju,³⁸ ki je bila vredna 54 pfenigov, in 1 mlin v Prelogah (Prelök), ki je bil vreden pol marke. V listini so pričali Ulrik *der frei von Sevnec*, Eberhard Vrbovški, Ulrik s Safna, Rudolf in Ortolf Celjska, Dipold III. Kacenštajnski, Pfeffel in Guntzel Hekenberški. Z izjemo sorodnika vovbrških grofov, Ulrika Žovneškega, so torej dogodku prisostvovali sami vovbrški vitezi.

Z vidika preučevanja šaleške zgodovine je treba opozoriti na prisotnost Pfeffla. Samo dva meseca pred izdajo obravnavane listine ga namreč najdemo navedenega v Vidmu (Udinah) z imenom *Faffinus de Suenenstain*, ko je od plemenitega (*a nobile viro*) Metniharja kupil desetino v polzelski fari, ki so bile fevd oglejskega patriarha.³⁹ Ignac Orožen domneva, da je ta Metnihar pravzaprav Motniški,⁴⁰ čeprav pri tem moti uporaba izraza *nobile viro* za pripadnika rodbine Motniških, ki so bili andeški ministeriali in katerih izvor in položaj tega naziva ne dopuščata.⁴¹ Patriarha je o tem obvestil gornjegrajski opat Leopold, ki je hkrati izrazil željo, da bi te desetine dobil v fevd samostan. To je patriarh Otobon v citirani listini tudi odobril. »Faffin« je bil, kot kaže, vovbrški gradiščan na šoštanjskem gradu, ki je kot uradnik za svoje seniorje upravljal del njihove posesti.⁴² Posest Šoštanja sta vovbrški grof Herman in njegova žena Elizabeta leta 1318 prodala lavantinskemu škofu Dietrihu za dobo treh let in s pravico do odkupa. Prodaja je obsegala 9 mark posesti v Družmirju pri Šoštanju,

³⁴ ... an dem Zoboden und an dem Cosel, da Jacob und Michel und Mert und Jans auf gesessen sint, unt im Stan ein Michel, und in dem Lesnich, da ein Rudolf auf gegessen ist. Za lociranje gl. Ravnikar, Prispevek, str. 63sl.

³⁵ ... Hunstorf da ein Jans und ein Geori auf gesessen ist.

³⁶ ... ze Cel da Marin und ein Thomas und Crepich auf gesessen ist in še eno pustoto, ki je vredna 66 pfenigov.

³⁷ ... ze Fresach ain march geltes an ains min zwainzech pfeninge, da ein Marko und ein witbe und ein Jans auf gesessen ist.

³⁸ ... in dem Stresimir da ein Jans auf gesessen ist.

³⁹ Listina 1311 VI 21, Videm; originalna perg. listina v NŠAL, vrsta gornjegrajskih listin, št. 1751; regest v: RHSt, št. 295, 82 (*Notum fare volumus vniuersis quod cum dilectus filius Leupoldus abbas monasterii de Obrenburch Aquilegensis diocesis nobis exposuit quod Faffinus de Suenenstain quandam decimam sitam in parochia de Inbelstain [!] que in feudum tenet ab ecclesia Aquilegensis ut iste emit a nobile viro Metnichario ipse Faffinus decimam ipsam sicut iuste et legaliter tenebat in feudum ab Aquilegensis ecclesia ipsi abbati nostri dicti monasterii et ipsi monasterio concedere et ab eo in feudum recognoscere intendit quarum nobis humiliter supplicauit ut de ipsa decima ad feudum sicut hactenus tenebat ipsum abbatem inuestire nostro et aquilegensis ecclesie nostre dignaremur*).

⁴⁰ Orožen, *Das Benediktiner Stift Oberburg*, str. 88.

⁴¹ Prim. Kos, *Med gradom in mestom*, str. 32.

⁴² Tega vovbrškega gradiščana srečamo še leta 1318, ko je sicer brez pridevnika Šoštanjski na manj uglednem mestu pričal v listini, s katero sta Rudolf iz Mozirja in njegova žena nekaj svoje posesti podarila samostanu v Mekinjah za svojo hčerko, ki je bila v njem nuna (listina 1318 V 5, Mozirje (kopija iz 19. stoletja v StLA, AUR, št. 1839; regest v: RHSt, št. 965, 256)).

³⁰ Prim. Blaznik, *Historična topografija*, str. 409. Gl. tudi prispevek Borisa Golca o Šoštanju v stoletjih trške avtonomije v tej publikaciji.

³¹ Listina 1309 II 22, Mozirje (objavljeno v: RHSt, št. 63, 18; Orožen, *Das Benediktiner Stift Oberburg*, str. 86; MHDC VII, št. 510, str. 191; CKL, št. 81, str. 102).

³² To trditev dokazujejo tudi podatki iz ohranjenih šoštanjskih urbarjev, kjer so v okviru posesti gosposčine Šoštanj našete tudi posesti v Družmirju in Pesju (StLA, Stockurbare, f. 67, št. 156). V isti zbirki so še ohranjeni urbarji iz 4. junija 1575 (f. 68, št. 157), 28. februarja 1578 (f. 69, št. 158) in 24. januarja 1594 (f. 70, št. 159).

³³ Listina 1311 VIII 24, Gornji Grad (regest v: RHSt, št. 305, 85; MDC VIII, št. 60, 21; CKL, št. 90, 107).

ki so bile prodane za 36 mark vaganega srebra. Od te vsote je škof vnaprej izplačal za 22 mark čistega srebra čeških grošev (*pehaimischen grozzen*) in za 24 mark srebra graških novcev dunajske vage. Oba izstavitelja sta se tudi zavezala, da bosta vas in posest branila pred vsemi zahtevki, pridržala pa sta si pravico do odkupa posesti do jurjevega leta 1321. Pri tem sta se zavezala, da bosta, če se bosta odločila za ponoven odkup, odkupila tako grad Šoštanj kot vas Družmirje, saj je bila škofu vas brez gradu nekoristna.⁴³ Iz nadaljnje usode gradu in posesti, ki sta po izumrtju Vovbrških leta 1322 prešla v roke njihovih dedičev Žovneških, je očitno, da sta Vovbrška grad in posest Šoštanj od lavantinskega škofa res ponovno odkupila.

Naj poudarimo, da citirane listine govorijo o gradu Šoštanj in njemu pripadajoči vasi Družmirje, niti z besedo pa ni omenjen trg Šoštanj, kar verjetno pomeni, da je trg nastal šele kasneje, v času žovneškega gospostva med letoma 1322 in 1348, ko se prvič omenja trški sodnik (*richter czu Scho'nstain*). Ne nazadnje to potrjuje dejstvo, da so vovbrški grofje grad in posesti Šoštanja leta 1318 brez pomislekov prodali lavantinskemu škofu. Tega gotovo ne bi storili, če bi pod gradom že nastajala trška naselbina! V strateškem razmišljanju grofov Šoštanj torej ne igra posebne vloge – uporabljan je kot priročno sredstvo za pomirjanje napetosti oziroma kot nepremičnina za različne transakcije. Tega očitno ni spremenilo niti to, da so Kunšperški v sosesčini na svoji alodialni zemlji ustanovili trg Velenje, prvič posredno omenjen že leta 1264.⁴⁴

Kaj je pripeljalo do tega, da je Velenje postalo trška naselbina? Na to je vplivalo več različnih dejavnikov. Prvi je gotovo njegova lega. Velenje leži ob križišču dveh cest: prva je peljala iz smeri Dobrna–Vinska Gora proti Škalam in naprej v Mislinjsko dolino, druga pa iz smeri Polzele ob Ložnici v Velenje. Staro Velenje ima še danes podobo, ki jo je določila ravno lega na omenjenem križišču. Manjši trški prostor se je oblikoval prav na križišču teh dveh cest, tam, kjer danes Ljubljanska cesta pripelje v središče Starega Velenja. Da ti cesti nista bili le lokalno pomembni, kaže tudi domneva Franca Schumija, da je leta 1256 koroški vojvoda Ulrik III. potoval iz Topuskega na Hrvaškem preko Metlike,⁴⁵ Trebnjega, Mokronoga, Zidanega Mosta, Celja in nato ob dolini Pake

(se pravi mimo Velenja in/ali Šoštanja) v samostan Šentpavel, kjer je nato aprila izdal listino.⁴⁶ Druga pomembna determinanta pa je bila lega neposredno pod gradom Velenje. Za nastanek trga je nedvomno zaslužna družina Kunšperških, prvih znanih lastnikov Velenja. Sredina 13. stoletja je ravno čas, ko so Kunšperški dosegli svoj vrhunec. Oto I. Kunšperški je v prvi polovici 13. stoletja sodil med najpomembnejše plemiške osebnosti na Štajerskem in Koroškem. Njegovi nasledniki po njegovi smrti okoli leta 1236 tolikšne veljave sicer niso več dosegali. Za nas sta pomembna njegov sin Oto II. († okoli 1250) in vnuk Oto III. (1265?, 1275–1319). Slednji je v začetku šestdesetih let 13. stoletja začel voditi politiko, ki je Kunšperške napravila vse manj odvisne od njihovih seniorjev, salzburških nadškofov, in je težišče delovanja kot prvi prenesel povsem na območje Savinjske in Šaleške doline, kjer je imela družina nekaj alodialnih posesti. Poleg tega je treba opozoriti na angažma družinskih članov v uporabi proti madžarskemu kralju Beli IV. v letih 1257/1258 in nato še leta 1260, s katerim so Ptujski in s tem posledično njihova stranska veja Kunšperški (čeprav je bil Oto III. v času upora še mlad in se zato verjetno tega dogajanja ni udeležil) pridobili zasluge pri Otokarju II. Premyslu, ki so jih nato seveda unovčili. Domnevamo lahko, da je Velenje trške pravice dobilo ravno v njegovem času.⁴⁷ To pomeni, da Velenje trških pravic ne bi moglo dobiti mnogo pred prvo omembo leta 1264, saj je Oto III. postal polnoleten šele v začetku šestdesetih in je lahko šele takrat začel voditi samostojno politiko.⁴⁸

⁴⁶ AfH, št. 83. O tem, da tega potovanja ni bilo, oziroma vsaj ne tega leta, sicer podrobno v Kosi, Morejska kronika, str. 353sl. Vendar za naše razpravljanje o pomenu cestne povezave preko Šaleške doline ni tako pomembno, katerega leta je do tega potovanja prišlo. Pomembno je, da je bila ta cesta, ki je bila del t. i. »slovenjgraške« cestne mreže (Kosi, *Potujoči srednji vek*, str. 259sl), dovolj pomemben strateški in gospodarski element.

⁴⁷ O povezavi med gradom oziroma lastnikom gradu Velenje in trgom pod njim posredno govori dejstvo, da je cerkev Karmelske matere božje v Starem Velenju nastala kot lastniška cerkev lastnikov velenjskega gradu. O tem priča spor v drugi polovici 16. stoletja med velenjskim graščakom Baltazarjem Wagnom in ljubljanskim škofom o tem, ali so imeli velenjski graščaki »od nekdaj« odvetniške in lastniške pravice nad cerkvijo in so sami brez nasprotovanja škalskega župnika oziroma ljubljanskega škofa pri njej nastavljali duhovnike (za spor gl. Orožen, *Das Dekanat Schallthal*, str. 169–234). Poznamo tudi poročilo, ki govori o tem, da so »emporno cerkev«, ki naj bi stala v cerkvi, leta 1576 podrli, ker je razganjala zidove (prav tam, str. 181; Poles et al., *Sakralna dediščina*, str. 230). Več o tem v Ravnikar, *Borba za cerkev*, str. 47–64.

⁴⁸ Razlog za ta, na prvi pogled nepotrebno dolg odlomek o trgu Velenje je v tem, da sta oba trga od nastanka naprej (oba sta gosposočinska trga, ustanovljena s strani dveh rivalskih družin: gospodje Ptujski in gospodje Žovneški oziroma grofje Celjski) identiteto iskala in gradila tudi ali celo predvsem na vzajemnem tekmovanju in celo občasnih ostrih sporih. To je dejstvo, ki ga moramo razumeti in upoštevati. Zgodovine obeh krajev ni mogoče povsem razumeti enega brez drugega. Rivalstvo med njima se je vleklo od srednjeveških začetkov do sodobnosti, ko so »veliki preobrat« v razmerju med krajema, ki se je zgodil po drugi svetovni vojni in ki je teme-

⁴³ Listina 1318 IV 30, Pliberk (prepis iz 14. stoletja v NŠAM, Codex Henrici, fol. 45, št. 132; regest v: RHSt, št. 961, 255; MDC VIII, št. 418, 126). Listina 1318 VI 16, Nürnberg (prepis iz 14. stoletja v NŠAM, Codex Henrici, fol. 53, št. 167; regest v MDC VIII, št. 427, 129, in RHSt, št. 980, 260). Gl. tudi Orožen, *Das Dekanat Schallthal*, str. 414sl. Tega dne je prodajo odobril nemški kralj, Habsburžan Friderik.

⁴⁴ Podrobno v: Ravnikar, *Vzhodna polovica*, str. 186–189.

⁴⁵ Tu se je zadrževal še januarja tega leta, ko je Nemškemu viteškemu redu v Ljubljani podelil cerkev sv. Petra v Črnomlju z vsemi podružnicami in posestmi v provinci Metlika (AfH, št. 11, listina 1256 I 16). Z njim je potoval tudi gornjegrajski opat Janez, ki se v navedeni listini pojavi kot priča.

Eden od glavnih virov gospodarske moči so bili predvsem trgi in mesta, ki jih je posamezen fevdalec obvladoval na svojem območju. Zato si lahko predstavljamo, da je imel trg Velenje najprej za Kunšperške in nato za njihove naslednike Ptujске zelo velik pomen. Usoda obeh trgov Šaleške doline je torej tesno povezana z lastniki, Kunšperškimi oziroma njihovimi sorodniki/nasledniki Ptujskimi kot lastniki alodialnega gospodstva Velenje, znotraj katerega so ustanovili tudi trg Velenje, ter grofi Vovbrškimi oziroma njihovimi nasledniki žovneškimi svobodniki (kasnejšimi grofi Celjskimi), lastniki posestva Šoštanj, znotraj katerega so ustanovili trg Šoštanj. Je pa bil slednji ustanovljen skoraj 100 let kasneje kot prvi.

Zapisali smo že, da je časovni okvir, znotraj katerega smemo domnevati ustanovitev trga Šoštanj, obdobje med letoma 1318 (ko pri prodaji posesti Šoštanj lavantinskemu škofu trga očitno še ni) in 1348 (ko se prvič omenja trški sodnik). Kaže, da so žovneški svobodniki takoj po tem, ko so uredili vprašanje nasledstva po leta 1322 izumrlih vovbrških grofih, začeli z gospodarskim utrjevanjem nove posesti. Dokončen dogovor o delitvi dediščine je bil sklenjen med Žovneškimi in Aufensteinskimi, ki so bili prav tako vovbrški dediči. Že nekaj časa je znano, da je bil del spora med dedičema, Friderikom Žovneškim in Konradom Aufensteinom, vezan na grad Žamberk oziroma posest v Zavodnjah. Vprašanje Zavodenj so rešili sočasno z razdelitvijo obeh glavnih urbanih krajev, ki sta bila središči nekdanjih vovbrških posesti – Celja in Guštanja –, leta 1331 oziroma dokončno 1333.⁴⁹ In če lahko domnevamo, da Vovbrškim morebitni trg Šoštanj, ki bi ležal med njihovima trgovama Celje in Guštanj, ni bil prioriteta, pa je to drugače, ko so območje Šoštanja pridobili Žovneški. Bodoči trg, lociran v Šaleški dolini, je v strategiji Žovneških postal ne samo njihov odgovor na že obstoječi ptujski trg Velenje, temveč je bil tudi njihov odgovor na aufensteinski Guštanj (in mesto Šlovenj Gradec, ki ga je prav tako nadzoroval Konrad Aufenstein).⁵⁰ Je pa skoraj nemogoče predvideti, ali so Žovneški pristopili k ustanavljanju trga, preden jim je uspelo povsem urediti lastniške razmere z Aufensteinimi. Tako je z dobrimi, četudi posrednimi argumenti podprta trditev, da je trg Šoštanj nastal med letoma 1331 in 1348. Ne nazadnje je Friderik Žovneški 30. decembra 1329 grad Šoštanj, skupaj z gradovi Rogatec, Kostrivnica, Lemberg (pri Poljčanah), Žovnek, Ojstrica, Smlednik in Mozirje, ter odvetništvo nad gornjegrajskim samostanom zastavil svojim svakom, bratom Ulriku II., Frideriku III. in Jansu I. z Wallseeja, štajerskim deželnim glavarjem, za skupno vsoto 8000 gra-

ških mark srebra. Pri tem je šlo za povsem finančno računico. Friderik Žovneški je v času prerivanja za vovbrško dediščino potreboval več denarja, kot ga je lahko sam zbral, zato si je izposodil večjo vsoto, ki jo je zavaroval z naštetimi posestmi oziroma prihodki.⁵¹ Po uspešnem zaključku pogajanj in dokončni razdelitvi dediščine je Friderik zastavo očitno rešil, saj se navedene posesti nato ponovno znajdejo v žovneških rokah.

Zanimivo pa je opozoriti še na en podatek. Ob ustanovitvi trga je nalogo trške cerkve prevzela nekdanja grajska kapela, cerkev sv. Mohorja in Fortunata. Da je res tako, potrjujejo najstarejši podatki, vezani na to cerkev, ki jo že od začetka 15. stoletja dalje vedno tesno povezujejo s tržani. Tako je ob posvetitvi takrat obnovljene cerkve leta 1434 zabeležena zaveza tržanov škalskemu župniku Henrikmu, da bodo finančno oskrbeli šmihelskega vikarja, da bo lahko službo božjo opravljal tudi v trški cerkvi. In verjetno ne slučajno so ravno v času, ko domnevamo nastanek trga, nastale tudi morda najpomembnejše srednjeveške stenske poslikave v Šaleški dolini, freske v prvotnem prezbiteriju cerkve sv. Mohorja in Fortunata. Umetnostna zgodovina namreč nastanek teh fresk po analogijah postavlja v drugo četrtino 14. stoletja, se pravi ravno v čas, ko domnevamo nastanek trga.⁵² Da bi bili finančarji fresk tržani, je pa vendarle manj verjetno. Freske so, kot kaže, nastale v času, ko se je trg šele začenjal oblikovati, zato le težko predpostavimo, da so bili tržani že na samem začetku tako finančno močni, da bi lahko financirali takšen projekt.

Oblikovanje trške avtonomije

Šoštanj je bil leta 1372 vključen v Celjsko grofijo. Ko je namreč 7. novembra tega leta cesar Karel IV. Celjske ponovno imenoval za grofe (prvo povzdignjenje je bilo zaradi nasprotovanja formalno razveljavljeno) in jim ob tem Celjsko grofijo določil kot novo oblastno območje, je Šoštanj izrecno omenjen kot eden od krajev oziroma gradov, ki tvorijo meje te grofije.⁵³ Kljub temu, da je torej pod šoštanjskim gradom zrasel trg in da se je s tem bistveno povečal gospodarski in strateški pomen Šoštanja, je bil še vedno »le« predmet družinske politike, kar se je pokazalo leta 1387. 12. marca tega leta je namreč vdova po dve leti prej umrlem Hermanu I. Celjskem, grofica Katarina Kotromanić, sinovoma Hermanu II. in Viljemu prepustila svojo posest pri trdnjavi Krško (to je dobila od moža kot jutrnjo), sinova pa sta obljubila, da bosta materi predala posest v isti vrednosti iz urbarja Šoštanj.⁵⁴ To pa govori ne le o tem, da je bil Šoštanj v strateškem razmišljanju Celjskih še vedno le eden

ljil predvsem oziroma sprva izključno na energetiki, večkrat razlagali s takrat zelo značilno mešanico lokalpatriotizma in revolucionarnega zagona, češ »zdaj pa bomo posvetili tem šoštanjskim 'purgerjem'«.

⁴⁹ Več v Ravnikar, *Žovneško-ptujski odnosi*, str. 77sl.

⁵⁰ Ravnikar, *Slovenj Gradec*, str. 48sl.

⁵¹ CKL, št. 127, str. 141sl.

⁵² Prim. Poles et al., *Sakralna dediščina*, str. 376sl.

⁵³ Po prepisu listine v Muchar, *Geschichte*, str. 396.

⁵⁴ Hribernik, *Mesto Šoštanj*, str. 45.

od kmetov na šahovnici, temveč tudi o tem, da je bila vrednost posesti visoka, saj je bila tako ekonomska kot predvsem geostrateška posest Krškega vedno visoko cenjena.

Vsekakor pa se je v Šoštanju v začetnem času obstoja trga začelo oblikovati to, kar označujemo za trško avtonomijo. Avtonomni organi so se v celinskih mestih in trgih razvili iz dveh virov: iz mestnega sodnika kot zastopnika mestnega gospoda in iz zbora (skupščine) vseh meščanov.⁵⁵ V deželno knežjih trgih in mestih so smeli meščani mestnega sodnika sami voliti že vsaj od 14. stoletja, vendar si je mestni gospod pridržal pravico do potrditve. Nekoliko kasneje so to pravico pridobili tudi patrimonialni trgi in mesta (na primer Sevnica pred letom 1441⁵⁶ in Celje leta 1455).⁵⁷ Mestni sodnik je tako postal hkrati organ mestnega gospoda in mestne avtonomije. Drugi vir avtonomije je bil zbor meščanov, ki se je pod vplivom primorskih mest, kjer se *communitas civitatis* prvič omenja v Trstu leta 1139, imenoval komuna. Zbor oziroma komuna je pod predsedstvom mestnega sodnika odločala o tekočih in sodnih zadevah. To odločanje se je kmalu preneslo na ožjo skupino, v večjih mestih na dvanajst cvelbarjev (*Zwölfer*), iz vrst katere se je razvil voljeni mestni svet. Vanj so običajno prišli le premožnejši meščani.⁵⁸

Tako kot velja tudi sicer, je težava pri preučevanju srednjeveške zgodovine Šoštanja slaba ohranjenost gradiva. Ta splošna ugotovitev velja še toliko bolj za ohranjeno gradivo, ki omogoča vpogled v trško (samo)upravo. O delovanju trških sodnikov smo tako le skromno obveščeni. Prva omemba Šoštanja kot trga je, kot smo že videli, vezana na omembo neimenovanega šoštanskega sodnika. Leta 1378 pa izvemo za prvega poimensko znanega sodnika iz Šoštanja. To je neki Seydlein, ki se kot priča pojavi v listini, s katero je Jera, vdova po Rudolfu Polanu (Kacenštajnskem), skupaj s hčerko Elso prodala dva vinograde svojima sorodnikoma, Dipoldu VI. in Rudolfu III. Kacenštajnskima.⁵⁹ V 15. stoletju pa izvemo še za nekaj šoštanskih sodnikov. Leta 1405 je kot tak omenjen Friderik Toelinger, ki je izdal listino v korist gornjegrajskega samostana.⁶⁰ Pred letom 1436 sta to nalogo opravljala Hans Frank, ki se tega leta v Celjski fevdni knjigi omenja kot pokojni trški sodnik,⁶¹ in Hieronim Voytländer, ki leta 1436 skupaj s šoštanskim gradiščanom razsoja v korist Šoštanja v zvezi s pritožbami tržanov glede vinotočev v okolici, glede tedenskega sejma v Velenju ter zato, ker se sol v Slovenj Gradec tovari mimo trga, vse to proti starim običajem in pravicam. Celjski grof Friderik II.

je nato zadolžil Jošta Vaista, gradiščana v Šoštanju, in Hieronima Voytländerja, šoštanskega sodnika, naj izvedeta njegov ukaz, da se mora ponovno vzpostaviti stari red. Ta listina, izdana 3. oktobra 1436, je bila nato stalni del šoštanskih trških privilegijev. Ko je 14. februarja 1598 nadvojvoda Ferdinand na prošnjo sodnika, sveta in občine (*Richter, Rath und Gernain*) izdal novo privilegijsko listino, s katero je potrdil tudi stare šoštanske privilegije, je citirana listina grofa Friderika II. Celjskega inkorporirana kot prva in najstarejša privilegijska listina trga Šoštanj.⁶² V tem prvem privilegiju, ki ga pravzaprav komaj lahko označimo kot takšnega, je še posebej vredno izpostaviti pritoževanje Šoštanjčanov zaradi tedenskega sejma v Velenju ter njihovo prizadevanje za povrnitev privilegija, da gre vsa trgovina s soljo, ki je potekala med Slovenj Gradcem in južno Štajersko ter Kranjsko, skozi trg. Oba trga v Šaleški dolini sta si bila neposredna konkurenta; tako je tedenski sejem v Velenju, kjer so trgovce gotovo privabljali tudi z raznimi ugodnostmi, neposredno posegel ne samo v stare privilegije, temveč tudi v trško blagajno, v kateri se je zaradi upadanja zanimanja trgovcev za udeleževanje šoštanskega sejmskega dne prihodek gotovo bistveno zmanjšal. Še bolj pa se je upad dohodka poznal, če so se trgovci s soljo začeli izogibati trga. Žal sklop ohranjenih privilegijskih listin ne odgovori na vprašanje, na kateri dan je v Šoštanju potekal tedenski sejem. Prvi topogledni podatek je šele iz leta 1815, ko cesar Franc I. trgu potrdi pravico do štirih letnih sejmov ter do tedenskega sejma vsak četrtek. Je pa zgolj iz tega podatka povsem nemogoče sklepati, da so tedenski sejmi ob četrtek potekali tudi v srednjem veku.⁶³

Treba pa je izpostaviti še tri privilegije, ki si jih je trg izboril v 15. stoletju. Leta 1492 je cesar Friderik III. izdal kar tri listine v korist trga. Prvi dve sta bili izdani sočasno, 2. aprila 1492, tretja pa le nekaj dni kasneje, 17. aprila. V prvih dveh je trg pridobil pravico, da mu ni bilo treba izročati ljudi, ki so se naselili v trgu, ter pravico, da je smel zahtevati vrnitev tistih, ki so trg zapustili brez dovoljenja. Gre za pravico, ki so si jo izborili samo najpomembnejši urbani kraji (mesta in največji trgi). Tretja listina iz leta 1492 pa v največji meri ponovi pritožbe tržanov, ki so jih navedli že leta 1436. Šoštanski tržani se ponovno pritožujejo zaradi škode, ki jim jo povzročajo vinotočiči v župniščih in okolici trga; pritožujejo se, ker ljudje ne obiskujejo tedenskega sejma (čeprav tokrat ni izrecno omenjen sosednji trg Velenje, gre nedvomno za še vedno živo konkurenco med njima) in ker trgovina s soljo ne poteka tako, kot je določeno. Očitno je, da ukrepi iz leta 1436 niso delovali. Zato je cesar Friderik »svojemu zvestemu« Žigi Lichtenbergerju, upravitelju Forhteneka, Šoštanja in Kacenštajna, ukazal,

⁵⁵ Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 161.

⁵⁶ Prim. Ravnikar, *Grad in gosposčina Sevnica*, str. 72sl.

⁵⁷ Curk, *Trgi in mesta*, str. 50.

⁵⁸ Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 161s.

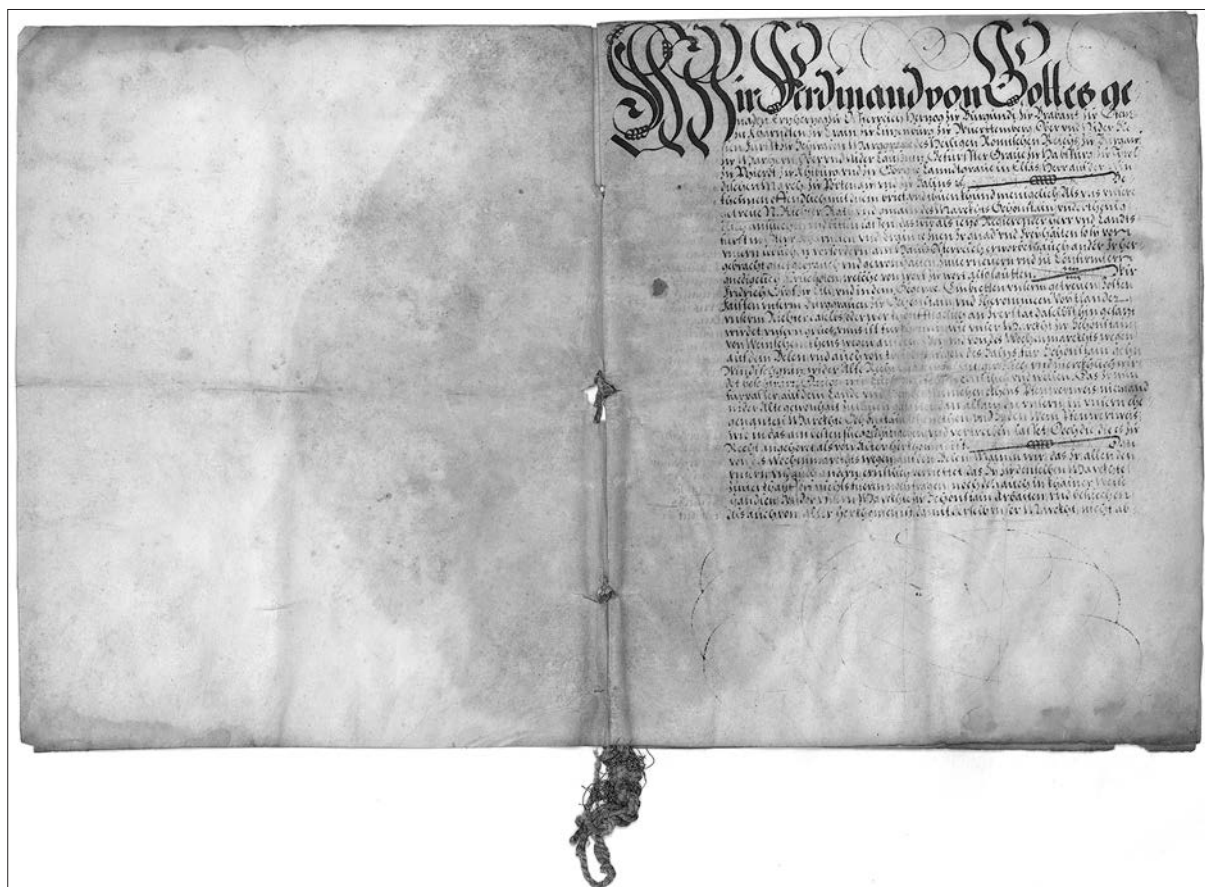
⁵⁹ TKL, št. 211.

⁶⁰ NŠAL, vrsta gornjegrajskih listin, št. 4202.

⁶¹ SI AS 1073/I-57r, fol. 87v.

⁶² SI PAM 1/464-002, listina 1598 II 14.

⁶³ Hribernik, *Mesto Šoštanj*, str. 172s.

Prva stran privilegija, ki ga je 14. februarja 1598 nadvojvoda Ferdinand izdal v korist Šoštanja (SI PAM 1/464-002).

naj zatre trgovino z žitom, živino, sirom in mastjo ter nedovoljeno točenje vina.

Urada Šoštanj in Kacenštajn sta bila, kot dokazuje citirana listina s konca 15. stoletja, že združena. O tem priča tudi temeljni urbar gosposčine Šoštanj, ki je nastal pred letom 1498.⁶⁴ Vsekakor je več kot verjetno, da je imel Žiga Lichtenberger v Šoštanju svoje bivališče. Kje je bilo to plemiško bivališče, viri sicer ne govorijo, je pa mogoče sklepati, da je bil to t. i. spodnji oziroma trški grad. Ta se morda omenja že v 14. stoletju, ko se v opisu meja novodoločene Celjske grofije navaja *Haus und Schloss, Schönstein gebeissen*, vendar te trditve ni mogoče sprejeti brez pridržkov, kot je storil na primer Franc Hribernik,⁶⁵ temveč je enako verjetno, da je s to dvojno oznako mišljena trojna naloga, ki jo je grad opravljal – bivališče, upravno in sodno središče ter utrdba. Skoraj brez dvoma pa je, da je s hišo pod utrdbo (*Haus am Purgberg under der Vesten*) iz leta 1437 že mišljen spodnji grad. Glede

na to, da je ta grad leta 1458 označen kot *Amtshaus*,⁶⁶ skoraj ne more biti dvoma, da je služil kot bivališče vsakokratnega upravitelja trga in gosposčine.

Poleg obeh gradov, starega gradu Šoštanj ter *Amtshausa*, ležečega na južnem robu trga, je v Šoštanju ali okoli njega stalo še nekaj plemiških domovanj. Že sredi 14. stoletja je Ulrik der Pilcz iz Metlec skupaj z ženo in dediči nekaj svoje posesti prodal grofu Frideriku I. Celjskemu.⁶⁷ Kot priča v listini nastopa Mert iz Kamnika, ki je najverjetneje spadal v širšo rodbino kamniških Kolencev.⁶⁸ Ta podatek bode v oči predvsem zaradi tega, ker je v prvi polovici 15. stoletja mogoče s Šoštanjem povezati kamniške Kolence. Celjska fevdna knjiga iz leta 1436 namreč poroča, da je šoštanjski sodnik⁶⁹ Hieronim Voytländer od Kolencev in Kacenštajnov odkupil nekaj posesti

⁶⁴ StLA, Stockurbare 74/156. V urbarju sicer najdemo tri zapise, datirane v leto 1498, vendar vsi trije delujejo kot dodaten vpis v urbar in ne kot del prvotnega teksta, zaradi česar smemo domnevati, da je urbar nastal nekaj let pred tem, točne letnice pa verjetno ne bo mogoče ugotoviti.

⁶⁵ Hribernik, *Mesto Šoštanj*, str. 45.

⁶⁶ Stopar, *Grajske stavbe*, 4, str. 98.

⁶⁷ ZIMK ZRC SAZU, CKSL, prepis listine 1351 V 9.

⁶⁸ Prim. Kos, *Vitez in grad*, str. 153.

⁶⁹ V Celjski fevdni knjigi sicer ni označen kot trški sodnik, je pa kot tak naveden v listini iz istega leta. 16. maja 1436 je namreč kacenštajnski gradiščan in šoštanjski sodnik Hieronim Voytländer skupaj s še več naštetimi pričami potrjeval transakcijo med Martinom Zibecem in gornjegrajskim samostanom (orig. perg. listina v NSAL, vrsta gornjegrajskih listin, št. 5637).

v Šoštanju. Med temi še posebej bode v oči stolp pri Šoštanju skupaj s kletjo (besedilo je premalo jasno, zato ne moremo z gotovostjo razbrati, ali gre pri tem stolpu za stari šoštanjski grad ali za trški *Amtsbaus*) ter dve hiši, ki sta izrecno označeni kot ležeči v trgu (ena ob hiši nekega Tesija ter druga ob hiši nekega Rumpolta). Glede na to, da je govora o Voytländerjevem nakupu posesti dveh prejšnjih lastnikov, lahko z veliko verjetnostjo domnevamo, da so imeli svojo hišo v Šoštanju tako Kacenštajni kot Kolenci. Ali je pomembna kamniška meščanska rodbina Kolencev do nepremičnine v Šoštanju prišla s pomočjo družine Ulrika Pilcza iz Metleč, pa je žal nemogoče ugotoviti.

Družina Voytländer, ki je v Šoštanju bivala že pred tem, saj je Hieronimov bratranec (*vetter*) Janez ob omenjenem nakupu že posedoval nekaj posesti, se je v kraju uveljavila kot ena najvplivnejših rodbin. Hieronim je bil poleg tega, da je opravljal delo trškega sodnika, upravitelj gradu Forhtenek.⁷⁰ O Forhteneku pa v tem času poroča t. i. »seznam deželni sovražnikov«, ki priča, da so ti podpirali deželne sovražnike (tj. grofe Celjske) in dovoljevali ropanja s Forhteneka. Konkretno o Hieronimu pa vir pravi, da je vzdrževal Hansa Slospegerja, Nikolaja Kraniggla in Gašparja Čeha, ki so bili krivi, da je bil ujet neki Gibler, privrženec Habsburžanov.⁷¹ Podobne nečednosti seznam očita še nekaterim šaleškim plemičem (na primer Flemynu s Švarcenštajna, Ekenštajnskimi itd.); tako smemo zaključiti, da je bilo šaleško plemstvo v sporu med Celjskimi in Habsburžani trdno na strani prvih.

V samem kraju poleg omenjenih plemiških bivališč najdemo bivališče še ene plemiške družine, celjskih vazalov Grimšicerjev (z Grimšč pri Bledu). Anton Grimšicer je bil leta 1448 gradiščan na šoštanjskem (in forhteneškem) gradu, kjer pa gotovo ni bival, saj je bila grajska stavba takrat že močno poškodovana. V času spopada med Celjskimi in Habsburžani so ga Celjski dali kar sami razrušiti, o čemer poroča *Celjska kronika*.⁷² Andrej Grimšicer (verjetno Antonov brat) pa je posedoval večjo posest v Šoštanju in okolici, od katere naj izpostavimo dve hiši v trgu Šoštanj.⁷³ Da gre za hiši, ki ju je dve desetletji pred tem kupil Voytländer, je skoraj neverjetno, saj sta obe transakciji zapisani v istem viru in ni videti, da bi si časovno sledili. To pomeni, da so tako Voytländerji kot Grimšicerji, se pravi dve manjši, a lokalno zelo pomembni plemiški družini, posedovali po dve hiši v trgu. Moramo izpostaviti, da četudi ohranjeni privilegiji kažejo na s privilegiji dobro zavarovan trg, ki je imel in tudi branil pridobljene pravice, do konca srednjega veka viri poimensko ne omenijo niti enega meščana – z izjemo trških sodnikov ter posameznih

plemičev, ki so v Šoštanju našli svoj dom. To se je spremenilo šele v 16. stoletju, ko vizitacijski popisi, katerih naloga je bila predvsem odkriti in označiti morebitne pristaše luteranske vere, naštejejo prve tržane.⁷⁴

Ekonomsko gledano je še vedno največjo vrednost imela razmeroma velika in donosna posest šoštanjkega gradu.⁷⁵ Trg je imel v primerjavi z graščinsko posestjo še vedno manjšo vrednost. Visoka donosnost šoštanjkega gospostva se ponovno pokaže ob boju za celjsko dediščino, ko med vdovo zadnjega Celjskega grofa Ulrika II, Katarino Branković, ter Habsburžani pride do sporazuma. Habsburžani so bili, sploh po smrti Ladislava Posthumnega leta 1457, preprosto premočni, da bi se lahko vdova borila proti njim. Sporazum določa, da se Katarina odpove zahtevi po soprogovi dediščini, zato pa je odškodovana s tem, da se ji doživljenjsko podeli grad Krško ter 2000 funtov denaričev letnih dohodkov, ki jih je prejela tudi iz urada Šoštanj/Kacenštajn.⁷⁶ Bolj kot zanimivost izpostavimo, da sta bili, tako kot približno sto let pred tem pri sporazumu s Katarino Kotromanič, tudi tokrat kot sredstvo izplačila uporabljeni gospostvi Krško in Šoštanj. Je pa v tem sporazumu mogoče prvič zaslutiti, da sta bili šoštanjka in kacenštajnska posest združeni v en urad.

Čas po izumrtju grofov Celjskih je torej minil najprej v kratkem, pa vendar zelo živahnem dogajanju, vezanem na boj za celjsko dediščino, v katerem je bilo angažirano tudi več šaleških plemičev. Vendar so se razmere po sporazumu najprej z vdovo Katarino Branković in nato z mirom v Požarnici (Pussarnitz), ki so ga Habsburžani sklenili z Goriškimi, zelo hitro umirile. S tem dogajanjem sovpade tudi ustanovitev ljubljanske škofije leta 1461, ki je neposredno vplivala na razmere v Šaleški dolini, saj je bila kot bistven del posesti novoustanovljene škofije uporabljena posest gornjegrajskega benediktinskega samostana, ki so ga sočasno ukinili. Samostan je bil namreč od leta 1261 dalje, ko mu je bila inkorporirana škalska (in šmartinska) fara, cerkveni gospod v Šaleški dolini. Opati so opravljali tudi naloge arhidiakona, kar pomeni, da je bil nadzor samostana nad verskim življenjem (ter cerkvenimi posestmi) popoln.⁷⁷ Tako sovpadeta dve kolosalni spremembi, v cerkvenem ter posvetnem življenju, kar se še kako pozna. Zatrdimmo lahko, da sta celotna Šaleška dolina in Šoštanj kot najpomembnejši kraj v njej v tem času stopila novim časom naproti in da se takrat začne prehod doline in z njo Šoštanja v t. i. zgodnjenovoveški čas.

⁷⁰ Ravnikar, *Zgodovina Šoštanja*, str. 97.

⁷¹ Otorepec, *Seznam*, str. 336.

⁷² *Kronika grofov Celjskih*, str. 27.

⁷³ SI AS 1073/I-57r, fol. 26v.

⁷⁴ Več o tem v Ravnikar, Borba za cerkev, str. 47sl.

⁷⁵ O velikosti ter pričakovanih donosih posesti najnatančneje poroča najstarejši ohranjeni urbar s konca 15. stoletja (StLA, Stockurbare, 67/156).

⁷⁶ Fugger Germačnik, *Boj za dediščino*, str. 41s.

⁷⁷ Ravnikar, *Zgodovina Šoštanja*, str. 120sl.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana
vrsta gornjegrajskih listin

NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor
Posebne zbirke, Codex Henrici.

SI AS – Arhiv Republike Slovenije
AS 1063, Zbirka listin
AS 1073/I-57r – Zbirka rokopisov, Fevdna knji-
ga grofov Celjskih za grofiji Ortenburg in Celje
/ 1436–1447

SI PAM – Pokrajinski arhiv Maribor
PAM 1, Zbirka listin.

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv Graz
AUR – Allgemeine Urkundenreihe
Stockurbare

ZIMK ZRC SAZU – Zgodovinski inštitut Milka
Kosa ZRC SAZU
CKSL – Centralni katalog srednjeveških listin

OBJAVLJENI VIRI

AfH – *Archiv für Heimatkunde*, Bd. 1 (ur. Franz
Schumi). Laibach: der Herausgeber, 1882/1883.

CKL – *Celjska knjiga listin I: listine svobodnih gospo-
dov Žovneških do leta 1341* (ur. Dušan Kos). Ljub-
ljana: ZRC SAZU; Celje: Muzej novejšje zgodo-
vine, 1996.

MHDC – *Monumenta historica ducatus Carin-
thiae, Teilband VII: Die Kärntner Geschichtsquellen
1300–1310* (ur. Hermann Wießner). Klagenfurt:
Kärntner Landesarchiv, 1961.

RHSt – *Regesten des Herzogtums Steiermark, Bd. 1:
1308–1319* (ur. Annelies Redik). Graz: Histori-
sche Landeskommision für Steiermark, 1976–
1985.

TKL – *Turjaška knjiga listin, 1: Listine zasebnih ar-
hivov kranjske grofovske in knežje linije Turjaš-
kih (Auerspergov)* (zbrala in uredila Miha Prein-
falk in Matjaž Bizjak). Ljubljana: Založba ZRC,
ZRC SAZU, 2008 (Thesaurus memoriae. Fontes,
6).

LITERATURA

Blaznik, Pavle: *Historična topografija slovenske Štajer-
ske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500*, 2.
del: N–Ž. Maribor: Obzorja, 1988.

Curk, Jože: *Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem*.
Maribor: Založba Obzorja, 1992.

Fugger Germadnik, Rolanda: *Boj za dediščino Celj-
skih*. Celje: Pokrajinski muzej, 2016 (Starožitno-
sti, 9).

Hribernik, Franc: *Mesto Šoštanj. Zgodovinski opis*
(uredil, spremno besedo in opombe napisal Tone
Ravnikar). Šoštanj: Občina, 1998.

Kos, Dušan: *Med gradom in mestom. Odnos kranj-
skega, slovenještajerskega in koroškega plemstva do
gradov in meščanskih naselij do začetka 15. stoletja*.
Ljubljana: ZRC SAZU, 1994.

Kos, Dušan: *Vitez in grad. Vloga gradov v življenju
plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in
slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja*. Ljub-
ljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.

Kosi, Miha: *Potujoči srednji vek*. Ljubljana: ZRC
SAZU, 1998.

Kosi, Miha: Morejska kronika in koroški vojvoda v
bitki pri Pelagoniji leta 1259. *Med srednjo Evropo
in Sredozemljem. Vojetov zbornik* (ur. Sašo Jerše).
Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006, str.
347–362.

Kosi, Miha: *Zgodnja zgodovina srednjeveških mest na
Slovenskem: primerjalna študija o neagrarnih na-
selbinskih središčih od zgodnjega veka do 13. stole-
tja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009
(Thesaurus memoriae; Opuscula, 1).

Kovačič, Fran: *Trg Središče. Krajepis in zgodovina*.
Maribor: Zgodovinsko društvo za Slovensko Šta-
jersko, 1910.

Kronika grofov celjskih (prevedel Modest Golia). Ma-
ribor: Založba Obzorja, 1972.

Muchar, Albert: *Geschichte des Herzogthums Steir-
mark*, Teil VI. Graz: Damian und Sorge, 1859.

Orožen, Ignaz: *Das Benediktiner Stift Oberburg und
das Dekanat Oberburg*. Maribor: im Selbstverlage
des Verfassers, 1876–1877 (Das Bisthum und die
Diözese Lavant, 2).

Orožen, Ignaz: *Das Dekanat Schallthal*. Graz: im
Selbstverlage, 1884 (Das Bisthum und die Diöze-
se Lavant, 5).

Otorepec, Božo: Seznam »deželnih sovražnikov«
na Kranjskem in Štajerskem iz okoli 1440. Iz
borb med Celjskimi grofi in Habsburžani v letih
1436–1443. *Grafenauerjev zbornik* (ur. Vincenc
Rajšp). Ljubljana: Slovenska akademija znano-
sti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center
SAZU, Filozofska fakulteta v Mariboru, Pedago-
ška akademija, 1996, str. 331–342.

Poles, Rok in Gmajner-Korošec, Marjana in Lalek,
Nika: *Sakralna dediščina Šaleške doline*. Velenje:
Pozoj, 1998.

Ravnikar, Tone: Žovneško-ptujski odnosi v Šaleški
dolini. *Zbornik mednarodnega simpozija Celjski
grofje, stara tema – nova spoznanja, Celje, 27.–29.
maj 1998* (ur. Rolanda Fugger Germadnik). Ce-
lje: Pokrajinski muzej, 1999, str. 71–83.

- Ravnikar, Tone: Prispevek k srednjeveški topografiji Šaleške doline. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 70, 1999, št. 1–2 (Koropčev zbornik), str. 55–79.
- Ravnikar, Tone: Grad in gosposčina Sevnica v poznem srednjem veku. *Grad Sevnica* (ur. Oskar Zorran Zelič). Sevnica: društvo Trg, 2011, str. 57–81.
- Ravnikar, Tone: Borba za cerkev Matere Božje v Velenju v 16. stoletju. *Studia Historica Slovenica* 17, 2017, št. 1, str. 47–64.
- Ravnikar, Tone: *Slovenj Gradec v srednjem veku*. Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča, 2018.
- Ravnikar, Tone: Vzhodna polovica Šaleške doline v srednjem veku. *Velenje. Razprave o zgodovini mesta in okolice* (ur. Tone Ravnikar). Velenje: Mestna občina, 1999, str. 164–202.
- Ravnikar, Tone: *Zgodovina Šoštanja*. Šoštanj: Krajevna skupnost, 2011.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, 4. knjiga: Med Solčavskim in Kobanskim*. Ljubljana: Viharnik, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1993.
- Štih, Peter in Simoniti, Vasko: *Na stičišču svetov*. Ljubljana: Modrijan, 2009.
- Velički, Anja: *Privilegijske listine trgov na slovenskem Štajerskem: primerjava privilegijskih listin trgov Rogatec, Središče ob Dravi in Šoštanj*. Maribor, 2018 (tipkopis magistrskega dela).
- Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.

S U M M A R Y

The market town of Šoštanj during the Middle Ages

The discussion focuses on the period and circumstances surrounding the relatively late emergence of the medieval market town of Šoštanj. Its establishment may be dated to sometime after 1330, when the lords of Sannegg (Žovnek) inherited a sizeable estate from the Counts of Heunburg (Vovbre), who became extinct in 1322. Given that during the Heunburg period, the documents for the Šoštanj area only confirm the existence of a seigniority with the village of Družmirje as the central settlement within its boundaries, the founding of the market town may be

attributed to the free lords of Sannegg, later Counts of Cilli (Celje). Since its establishment, Šoštanj was the economic centre of the Žovnek area between the Lower Savinja Valley and the Upper Savinja or Šalek Valley and as such a direct rival to the older market town of Velenje, already founded in the mid-thirteenth century and owned by the lords of Königsberg (Kunšperk) or, rather, their relatives, the lords of Pettau (Ptuj). It was also with the support of the Sanneggs that Šoštanj quickly outgrew Velenje and asserted itself as the major economic centre in the Šalek Valley, although, as Šoštanj's oldest market town privileges reveal, the rivalry between the two nonetheless continued well into the Early Modern Period. While the documents testify to Šoštanj's struggle to secure its monopoly on weekly fairs and salt trade with Slovenj Gradec, which Velenje sought to chip away at, they do not enable a serious reconstruction of the market town's (self-)administration. Although Šoštanj already had its own judge in the fourteenth century, the latter appears more to have represented the market town's lord than the market town and its self-administration. On the other hand, in view of the complete absence of data regarding the market-town council, not only nothing is known about the number of its members and how they were selected, but there is also no knowledge about whether or not it even existed. The first documents indisputably attesting to its existence emerged in the sixteenth century.

Despite the modest data available, the list of lesser nobility that worked in Šoštanj and its surroundings demonstrates that the market town was also very attractive for noble settlers and that it was an economic (as well as probably judicial and administrative) centre of major significance. This may perhaps be the best way to explain the presence of a considerable number of noble families. A new period in the history of Šoštanj began in 1456, following the extinction of the male line of the market town's lords, Counts of Cilli, who were succeeded by the Styrian provincial lords of Habsburg after a brief period of the so-called struggle for the Celje heritage. Reduced to a less important part of the Habsburg estates, Šoštanj entered its new, early modern era. The relatively rapid development of the settlement in the fourteenth and the first half of the fifteenth century was followed by a calmer stage in its history, which lasted until the end of the eighteenth century, when the market town began to prosper again with the emergence of its leather industry.

Razglednica Šoštanja, odposlana leta 1912; v ospredju cerkev sv. Mohorja in Fortunata, v ozadju desno danes potopljena vas Družmirje s cerkvijo sv. Mihaela (hrani: Muzej Velenje).

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)